

ΝΕΟΤΕΡΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΟΥ ΤΟΥ 1878 ΑΠΟ ΤΟΝ ΡΑΨΑΝΙΩΤΗ ΑΠΟΣΤΟΛΟ Ν. ΜΠΕΤΣΙΟ¹

Ο Απ. Ν. Μπέτσιος (Ραψάνη 1890–Λάρισα 1985) υπήρξε δραστήριο άτομο. Στη Λάρισα, όταν κατέβηκε το 1926, έγινε οινομάγειρας, ενώ παράλληλα ασχολήθηκε και με την εμπορία οίνου. Μετά το 1950 ασχολήθηκε με την οινοποίηση. Πήρε μέρος σε εκθέσεις κρασιού και έλαβε διακρίσεις. Παράλληλα ασχολήθηκε με τη μελέτη ιστορικών, κυρίως, βιβλίων, ενώ υπήρξε και αυτοδίδακτος ιεροψάλτης. Από το οικογενειακό του περιβάλλον² πληροφορούμαστε ότι από το έτος 1960 επιδόθηκε και στη συγγραφή διάφορων πονημάτων.³

Το χειρόγραφο που σας παρουσιάζουμε είναι τμήμα ενός πυκνογραραμμένου τετραδίου 380 σελίδων το οποίο αναφέρεται σε ιστορικά γεγονότα της Ραψάνης και όχι μόνο. Σύμφωνα με μαρτυρίες της οικογένειάς του το κείμενο γράφτηκε στη δεκαετία του 1970, παρουσιάζει δε αρκετό ενδιαφέρον σε ό,τι αφορά, κυρίως, τα αναφερόμενα στην πυρπόληση της Ραψάνης γεγονότα τον Φεβρουάριο του 1878. Ο ίδιος σημειώνει ότι αυτό αποτελεί αντιγραφή «ενός εντύπου του διδασκάλου Γρηγορίου Δ. Παπαδημητρίου». ⁴ Αναζητήσαμε το ανωτέρω έντυπο και μετά από προσεκτική αντιπαραβολή των δύο κειμένων διαπιστώσαμε ότι εδώ ο Απ. Ν. Μπέτσιος αδικεί τον εαυτό του, επειδή δεν πρόκειται για πιστή αντιγραφή. Απλώς στηρίζεται στο ανωτέρω κείμενο, αντιγράφει ορισμένες φράσεις, συμπληρώνει όμως και δικές του κρίσεις ή πληροφορίες. Χαρακτηριστική είναι π.χ. η περίπτωση των εννιά εκτελεσθέντων από τους Οθωμανούς Ραψανιωτών, αριθμό με τον οποίο συμφωνεί και Γρ. Δ. Παπαδημητρίου, αλλά δεν υπάρχει πλήρης ταύτιση στα αναγραφόμενα ονόματα. Θα λέγαμε ότι το κείμενο του Γρ. Δ. Παπαδημητρίου αποτέλεσε για τον Απ. Ν. Μπέτσιο ένα είδος οδηγού όμως ο συγγραφέας δεν αρκέστηκε σ' αυτό. Θα είχε ασφαλώς υπόψη του και άλλα κείμενα, ενδεχομένως το βιβλίο του Αμβροσίου Κασσάρα, που αναφέρεται στην Επισκοπή Πλαταμώνος, το οποίο βρέθηκε στο αρχείο του, ή και το βιβλίο για την επανάσταση του Ολύμπου του Μ. Δ. Σεϊζάνη.⁵ Ακόμη, ενώ ο Γρ. Δ. Παπαδημητρίου

---

1. Αναδημοσίευση από το *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 62 (Λάρισα 2012) 137-144.

2. Ευχαριστώ θερμά τους εγγονούς του: Απόστολο Β. Μακρή και Αθανάσιο Β. Μακρή για τις πληροφορίες που μου έδωσαν, γύρω από τη ζωή του παππού τους, καθώς και για τὰ χειρόγραφα που μου εμπιστεύθηκαν.

3. Έγραψε ιδιοχείρως, χωρίς να προχωρήσει σε έκδοση: α) Δύο τετράδια, 328 σελίδων το πρώτο και 280 σελίδων το δεύτερο, με ποικίλα ιστορικά κείμενα. β) Ένα εγχειρίδιο για τη σηροτροφία. και γ) Δύο σημειωματάρια με εκκλησιαστική μουσική, για προσωπική χρήση.

4. Γρηγόριος Δ. Παπαδημητρίου, *Φωνή εκ του Ολύμπου*, εν Βόλω 1910, 9-14. Ευχαριστώ τον Βασίλη Φ. Πλάτανο, για το φωτοαντίγραφο του εν λόγω εντύπου.

5. Μιλτιάδης Δ. Σεϊζάνης, *Η πολιτική της Ελλάδος και η Επανάστασις του 1878*, εν Αθήναις

αναφέρεται αποκλειστικά στα διαδραματισθέντα στη Ραψάνη, ο Απ. Ν. Μπέτσιος εξιστορεί και τα γεγονότα στην ευρύτερη περιοχή του Λιτοχώρου.

Από το εν λόγω κείμενο, αλλά και από τις άλλες του εργασίες ο Απ. Ν. Μπέτσιος αποδεικνύει το ενδιαφέρον για την ιστορία του τόπου του. Είναι ακόμη ενημερωμένος και για ποικίλα άλλα θέματα, όπως είναι η βυζαντινή μουσική, η καλλιέργεια του μεταξοσκώληκα, η οινοποίηση. Γενικότερα, αν και δεν απέκτησε ανώτερη μόρφωση, υπήρξε άτομο με πνευματική καλλιέργεια και ευαισθησία, κερδίζοντας με τη συμπεριφορά του την εκτίμηση των συμπατριωτών του.

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΟΥ ΤΟΥ 1878⁶

Η επανάσταση του Ολύμπου του 1878 συνετέλεσε διά την απελευθέρωσιν της Θεσσαλίας. Στόν Όλυμπο τότε ύπηρχον περί τά δέκα καπετανάτα.⁷ Οί κάτοικοι τῶν χωριῶν τοῦ Ὀλύμπου ἐμπνεόμενοι ἀπό φιλοπατρίαν καί ἐλευθερίαν καί καθοδηγούμενοι ἄρχισαν νά ζητοῦν ὄπλα καί ἐνισχύσεις ἀπό τήν κυβέρνησιν δι' ἀγῶνα. Καί ἀναγκαστικῶς ἐσχηματίσθη εἰς Ἀθήνας ἐπαναστατικὴ ἐπιτροπὴ ὀργανώσεως καί ἐνισχύσεως τοῦ ἀγῶνος.⁸

Ἐπίκεντρα τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο ἡ Ραψάνη καί τό Λιτόχωρον ὡς ἔδρα προσωρινῆς διοικήσεως, μέ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς τόν Ἱερομ. τῆς Μονῆς Πέτρας Λιτοχώρου⁹ Νικηφόρον, τόν ἐπίσκοπον Κίτρους Νικόλαον,¹⁰ τόν Ἰωάννην [Γ.] Βεργίδην, Γ. Β. Ζαχα-

---

1878, 152-155' Αμβρόσιος Κασσάρας, *Η Επισκοπή Πλαταμώνος*, 1895.

6. Στο κείμενο, που παρουσιάζουμε, διορθώσαμε μόνο τα ορθογραφικά και συντακτικά λάθη, προκειμένου να διευκολυνθεί ο αναγνώστης στην κατανόηση του κειμένου. Όπου αλλού έγιναν διορθώσεις, αυτές σημειώνονται στις παραπομπές.

7. Εννοεί, προφανώς, τα παλαιά αρματολίκια, τα οποία όμως καταργήθηκαν το 1836. Παρόλα αυτά, η παρουσία πολλών αγωνιστών της ελευθερίας στους ορεινούς όγκους της Θεσσαλίας και Μακεδονίας ήταν έντονη την περίοδο αυτή. Βλ. Μιλτιάδης Δ. Σεϊζάνης, *ό. π.*, σ. 152-155' Περικλής Δουλμές, «Ένα τουρκικό μπουγιουρντί του 1836 για τη δίωξη των θεσσαλών κλεφταρματολών», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 8 (1985) 185-189' Αλέξης Πολίτης, *Το δημοτικό τραγούδι, τα κλέφτικα, Ερμής*, Αθήνα 1973, ιθ'.

8. Αναφέρεται στη συγκρότηση της Μακεδονικής Επιτροπής, στις αρχές Ιανουαρίου του 1878, η οποία ανέλαβε την οργάνωση επανάστασης στη Μακεδονία. Η εντολή δόθηκε από την Κεντρική Επιτροπή Αγώνος, η οποία είχε την εποπτεία των επαναστατικών κινήματων των όμορων περιοχών, καθώς και της Κρήτης. Βλ. Ιωάννης Σ. Νοτάρης, *Ανέκδοτα έγγραφα για την επανάσταση του 1878 στη Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1966, 11-14.

9. Η Ιερά Μονή της Πέτρας βρίσκεται στη βόρεια πλευρά του Ολύμπου, σε ύψος 430 μ., κοντά στο ομώνυμο χωριό και μακριά από το Λιτόχωρο. Εννοεί, προφανώς, την Μονή του Αγίου Διονυσίου του Λιτοχώρου.

10. Πρόκειται για πολύ σημαντικό ιεράρχη. Γεννήθηκε στη Στενήμαχο της Ανατολικής Ρωμυλίας, το 1840, και πέθανε στην Αθήνα το 1882. Διακρίθηκε στην επανάσταση του 1878, στην οποία και πρωτοστάτησε. Περισσότερα, βλ. Ιω. Σ. Νοτάρης, *ό. π.*, σ. 190-192.

ριάδην, Π. Α. Γεωργίου, καί μέ πρόεδρον τόν Γεώρ. Κοροβάγκον,¹¹ ἀφοῦ τά ὄπλα καί πολεμοφόδια μετακομίζοντο εἰς τήν ὀχυράν Μονήν τῆς Σκάλας τοῦ Ἁγ. Δημητρίου¹² ὄπου καί διενέμοντο εἰς ὅλα τά χωρία τοῦ Ὀλύμπου.

Ὁ δέ Ὀλυμπος εἶχε φουντώσει ἀπό ὀπλαρχηγούς. Στά Πιέρια ξεσηκώνονται Χοστέβας¹³ καί Καλογήρου,¹⁴ εἰς Ρεαστάνην¹⁵ Νταβέλης,¹⁶ ὁ λήσταρχος Βαγγέλης¹⁷ καί Ζαρκάδας,¹⁸ στήν Καρυά Ὀλύμπου ὁ Γεώρ. Τζαχείλας, στή Ραψάνη Θεμιστοκλῆς Δομούζας¹⁹ καί ἄλλοι εἰς Λιτόχωρον καί ἀλλαχοῦ.²⁰ Ὁ δέ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος ὕψωσε σημαίαν ἐπαναστάσεως εἰς Κολινδρό.²¹

---

11. Η συνεδρίαση των αντιπροσώπων, ἀπό τήν ευρύτερη περιοχή του Ὀλύμπου, για τήν ἐκλογή ἐπαναστατικῆς κυβέρνησης πραγματοποιήθηκε στο Λιτόχωρο, στις 19 Φεβρουαρίου του 1878. Ὁ ἐκλεγείς πρόεδρος Εὐάγγελος Κοροβάγκος καί ο Γ. Β. Ζαχαριάδης ἦσαν ἰατροί, ἐνῶ ο Ι. Γ. Βεργίδης ἱερέας. Στή συνεδρίαση συμμετεῖχε ἀκόμη ο Ιω. Νικολάου, ἐνῶ ο ἐπίσκοπος του Κίτρους Νικόλαος προστέθηκε στήν προσωρινή κυβέρνηση, αργότερα, μετὰ τήν ἀποχώρηση ἐνός ἄλλου ἀπό τα ἀρχικά μέλη. Βλ. Μ. Δ. Σεϊζάνης, ὁ. π. σ. 154-155.

12. Το ὀρθό εἶναι, του Ἁγίου Διονυσίου. Πράγματι, ἀπό τήν Πλάκα του Λιτοχώρου τα πολεμοφόδια μεταφέρθηκαν στο Μετόχι τῆς Σκάλας του Ἁγ. Διονυσίου, κοντά στο Λιτόχωρο. Βλ. Μ. Δ. Σεϊζάνης, ὁ. π., σ. 154.

13. Ὁ Βαγγέλης ἢ Εὐαγγέλης Χοστέβας, κατὰ τον Σεϊζάνη (ὁ. π., σ. 164-165' Ιω. Σ. Νοτάρης, ὁ. π., σ. 238) ἦταν κλέφτης καί ὄχι ληστής. Ἐδρασε στήν περιοχή του Κολινδρού, το Φεβρουάριο του 1878, καί ἦταν ο κύριος συνεργάτης του ἐπισκόπου του Κίτρους Νικολάου.

14. Σε ἐπιστολή του Κοσμά Δουμπιώτη, ἀρχηγοῦ τῆς ἐπανάστασης στον Ὀλυμπο, πρὸς τή Μακεδονική Ἐπιτροπή, με ἡμερομηνία 3.4.1878, ο Παναγιώτης Καλόγηρος ἢ Καλογήρου ἀναφέρεται ὡς λήσταρχος. Βλ. Ιω. Σ. Νοτάρης, ὁ. π., σ. 201-203.

15. Πρόκειται για τή Ρεάτανη, σήμερα Ρυάκια τῆς Πιερίας. Βλ. Ιω. Σ. Νοτάρης, ὁ. π., σ. 190.

16. Πρόκειται για το λήσταρχο Νταβέλη ἢ Νταβέλα, τον ὁποῖο ὅμως δεν πρέπει να ταυτίζουμε με το διαβόητο ληστή Χρήστο Νταβέλη (1832-1835). Ὁ Νταβέλης συνεργάστηκε με τον Παναγιώτη Καλογήρου καί σε ἄλλες μάχες, ὅπως στή μάχη τῆς Σαρακίνας, στήν περιοχή τῆς Καλαμπάκας, στις 7.4.1878. Τον Ιούλιο του ἴδιου ἔτους τον συναντοῦμε πάλι να πολεμᾷ τους Τούρκους στα μέρη τῆς Κοζάνης. Βλ. Ιω. Σ. Νοτάρης, ὁ. π., σ. 204-205, 354.

17. Ὁ Βαγγέλης εἶναι το ἴδιο πρόσωπο με το Βαγγέλη Χοστέβα. Βλ. παραπάνω τή σημείωση 12.

18. Ὁ Ηλίας Ζαρκάδας, ληστής, συμμετεῖχε καί αὐτός στήν ἐπανάσταση του 1878, πολεμώντας στή μάχη τῆς Ρεάτανης (Ρυάκια) στις 28.2.1878, συνεργαζόμενος με τον Παναγιώτη Καλογήρου, το Νταβέλη καί ἄλλους. Βλ. Ιω. Σ. Νοτάρης, ὁ. π., σ. 190.

19. Για το ραψανιώτη αγωνιστή Θεμιστοκλή Ν. Δομούζα, βλ. Θανάσης Δουμακῆς, «Ὁ Θεμιστοκλής Ν. Δομούζας μέσα ἀπό δύο δημοτικά τραγοῦδια», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 59 (2011) 209-214.

20. Ὁ Μ. Δ. Σεϊζάνης μνημονεύει τα ὀνόματα καί ἄλλων ἀγωνιστῶν: του Τ. Λάξου, γηραιοῦ ὀπλαρχηγοῦ ἀπό τή γνωστή ἀρματολική οἰκογένεια καί του ἀνεψιοῦ του Ἰωάννη Λάξου, ἱατροῦ, του Ν. Βλαχάβα, Α. Οικονόμου Κουκουράβα, Γ. Μαλάμα. Βλ. Μ. Δ. Σεϊζάνης, ὁ. π., σ. 155.

21. Πράγματι, ο ἐπίσκοπος του Κίτρους Νικόλαος ὕψωσε τή σημαία τῆς ἐλευθερίας στον Κο-

Ἡ Ραψάνη τότε κατά τήν ἐπανάστασιν 19ην Φεβρ. 1878 ἀνέδειξε ἕναν ἀρματολόν, ἕναν κλέφτην τοῦ Ὀλύμπου, τόν Θεμιστοκ. Δομούζαν μετ' ἄλλων ἐκ Ραψάνης συντρόφων του: Εὐθύμ. Κατσιούραν, Γεώρ. Γιανούκαν, Γεώρ. Κλάψαν, Ζήσην Χελιδωνᾶν²² καί ἄλλους πού ἐτρομοκράτουν τούς Τούρκους κατοίκους τῶν γύρω χωριῶν τῆς περιοχῆς καί κρατοῦσαν τά ὄρεινά χωριά ἐλεύθερα.

Ἀπό τήν Καρυά Ὀλύμπου ξεφύτρωσε ἕνας ἄλλος λεβεντόκαρδος τουρκοφάγος Γεώρ. Ζαχειλάς²³ παντοῦ ὅπου διέβαινον ἐνέσπερον τήν φρίκην καί τόν τρόμον τῶν Τούρκων²⁴ τῆς περιοχῆς, εἰς δέ τούς πατριώτας ὅλους μετέδιδον τό πῦρ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τῆς αὐταπαρνήσεως καί αὐτοθυσίας, εἰς τά ὀνόματα τῶν ὁποίων ἠλεκτροίσθησαν καί ἀφῆρπασαν τās ψυχάς των. Ἦρκεσε μόνον μία ἐπίσκεψις σέ κάθε χωριό τοῦ Ὀλύμπου Ραψάνης, Κρανιας, Πυργετοῦ, Αἰγάνης, Καλλιπεύκης, Καρυᾶς καί ἀλλαχοῦ τῆς περιοχῆς. Καί ἀφῆκαν ὅ,τι εἶχαν πολύτιμον, συζύγους, τέκνα ἰς καί ἐν γένει τά πάντα, καί ἀπό 16 μέχρι 50 ἐτῶν ἐτάχθησαν παρά τό πλευρόν των. Καί διανεμήθησαν περί τά χίλια καί πλέον ὄπλα πού εἶχον μεταφερθῆ ἐξ Ἁγίου Ὁρους καί ἐκ τῆς Μονῆς τῆς Πέτρας²⁵ Ἁγίου Δημητρίου²⁶ Λιτοχώρου, οἱ ἐπαναστάται κατέλαβον τās κορυφογραμμᾶς τῆς λοφοσειρᾶς ἔναντι τῆς Ραψάνης ἀπό Προφ. Ἡλία-Σελιό,²⁷ ἀφοῦ προηγουμένως ἠνάγκασαν τούς Τούρκους νά φύγωσι ἀπό τά πέριξ τῆς περιφερείας μέρη.

Τās πρωινᾶς ὥρας τῆς ἰδίας ἡμέρας 18ης Φεβρ. 1878 ἀποβιβάζοντο εἰς τό Λιτόχωρον²⁸ περί τούς 500 ἐθελοντάς ἐξ Ἀθηνῶν μέ ἀρχηγόν τόν λοχαγό Πέτρο Δουμπλιώτη,²⁹ οἷτινες καί μετ' ὀλίγων ὄπλοφόρων τοῦ Λιτοχώρου κατέλαβον τό κατοικούμενον ὑπό

λινδρό της Πιερίας, στις 22.2.1878. Βλ. Μ. Δ. Σεϊζάνης, *ὁ. π.*, σ. 166.

22. Εἶναι ὀνόματα γνωστῶν οικογενειῶν τῆς Ραψάνης.

23. Ο Γεώργιος Ζαχειλάς ἢ Τζαχειλάς, καταγόμενος ἀπό τήν Καρυά του Ὀλύμπου, ἀνήκει στη γνωστή οικογένεια τῶν Τζαχειλαίων, που ἐδρασαν στήν περιοχῆ του Κάτω Ὀλύμπου. Βλ. Θανάσης Δουμακῆς, «Το ἀρματολίκι του Κάτω Ὀλύμπου καί οἱ Τζαχειλαῖοι τῆς Ραψάνης», *Πρακτικά Ἀ΄ Ἱστορικοῦ Συνεδρίου Ραψάνης*, Λάρισα 1997, 35-46, ὅπου καί ἡ σχετική βιβλιογραφία.

24. Ἐννοεῖ ὅτι ἐνέσπειραν τρόπον στυγέρον τούς Τούρκους.

25. Πρόκειται γιά τή Μονή του Ἁγίου Διονυσίου τοῦ Λιτοχώρου καί ὄχι τῆς Πέτρας, ἡ ὁποία βρῖσκεται στο βόρειο Ὀλυμπο, μακριά ἀπό τό Λιτόχωρο.

26. Το ὀρθό εἶναι, Διονυσίου.

27. Προφήτης Ἡλίας καί Σελιό· τοπωνύμια στα νότια τῆς Ραψάνης.

28. Ἡ ἀπόβαση πραγματοποιήθηκε δύο ἡμέρες νωρίτερα, στις 16.2.1878. Βλ. παρακάτω τή σημείωση 30.

29. Το ὀρθό εἶναι, Κοσμάς Στεργίου Δουμπιώτης, μέλος τῆς ἱστορικής οικογένειας Δουμπιώτη τῆς Χαλκιδικῆς, ἀπό τό χωριό Δουμπιά. Ο Κοσμάς Δουμπιώτης μεγάλωσε στή Σκόπελο, ὅπου τον ἔφεραν νήπιο ἢ γεννήθηκε το 1821-1822. Κατατάχθηκε στυγέρον οὐθωνικό στρατό καί ἐγένε ἀξιωματικός του πεζικού, σέ ἡλικία 16 ἐτῶν. Το 1877 προήχθη στο βαθμό του λοχαγοῦ. Ἡ ἐν Ἀθῆναις Μακεδονική Εἰτροπή, με το υπ' αριθμ. 2/1 Φεβρουαρίου 1878 πρακτικό τῆς, τον διόρισε «ἀρχηγόν τῆς εἰς Ὀλυμπον στρατείας». Βλ. Ἰω. Σ. Νοτάρης, *ὁ. π.*, σ. 186-188.

τῶν Τούρκων χωριό Τόχοβα.³⁰

Μεταξύ τῶν ἐθελοντῶν ἦτο καί ὁ Μιλτιάδης Ἀποστολίδης (εἰσαγγελεύς τῶν ἐν Ἀθήναις Ἐφετῶν),³¹ ὅστις, μέ ἕναν μόνον συνοδόν, ἀνεχώρησε ἐσπευσμένως γιά τόν τομέα τῆς Ραψάνης.³² (Τότε τά μέσα συγκοινωνίας ἦτο τά πόδια καί φορητά ζῶα στά ὄρεινά). Καί μόλις ἔφθασαν στόν Πλαταμῶνα, ἐντός τοῦ φρουρίου ἦσαν κλεισμένοι τοῦρκοι κάτοικοι τῆς περιοχῆς μέ τά γυναικόπαιδά των διά τόν φόβον τῶν Ἑλλήνων, ἔχοντες ἐπικεφαλῆς τοῦρκον ἀξιωματικόν, διότι τό φρούριον Πλαταμῶνος ἐθεωρεῖτο ἀπόρθητον. Καί ὁ Ἀποστολίδης ἐξήτησε ἀπό τόν Ἰμπραήμ τήν παράδοσιν τοῦ Φρουρίου. Φόβος καί τρόμος τότε κατέλαβε τούς ἐν αὐτῷ κεκλεισμένους Τούρκους. Ἡθέλησαν νά πυροβολήσουν καί ὀλίγον ἔλειψε νά φονευθεῖ ὁ Ἀποστολίδης. Ἀλλά ὁ Ἰμπραήμ τούς ἐμπόδισε, καί μάλιστα τούς ὕβρισε τουρκιστί. Τέλος ἡ συμφωνία ἐγένετο καί αἱ πύλαι τοῦ φρουρίου ἠνοιχθήσαν. Φωναί καί κλαυθμοί τῶν Τούρκων καί μάλιστα τῶν γυναικῶν, διότι ἐνόμιζαν ὅτι θά τούς ἔσφαζαν οἱ Ἕλληνες. Ὁ δέ φρούραρχος Ἰμπραήμ ἐσυλλογίζετο πῶς νά σώσῃ τό χαρέμι του καί περί τοῦ φρουρίου δέν τόν ἔμελε. Καί ἐν αὐτῷ Τοῦρκοι παρέδωσαν τά ὄπλα καί πολεμοφόδια καί ἀνεχώρησαν μέ ἐσκυμμένας τάς κεφαλάς. Κατόπιν ὁ Ἀποστολίδης ἔκαυσε τούς ἐν αὐτῷ στρατῶνας.³³

Χαρά καί ἀγαλλίασις ἐβασίλευσε τότε εἰς τά περὶχωρα τῆς περιοχῆς. Οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν εἶχον σωστό πανηγύρι διά τήν ἀπόβασιν εἰς Λιτόχωρον ἐθελοντῶν καί τήν κατάληψιν ὑπ' αὐτῶν τοῦ τουρκικοῦ χωρίου (Τοχόβας)³⁴ καί τό κατόρθωμα τοῦ Ἀποστολίδη εἰς Πλαταμῶνα.

Ἡ χαρά ὅμως αὐτή δέν δῆρκεσε ἐπὶ πολύ. Τήν ἐπομένην ἡμέραν ξημερώματα, τουρκικά πλοῖα ἀπέκλεισαν τήν παραλίαν Λιτοχώρου καί ἤλεγχον τήν θάλασσαν μέχρι Τσαγέξι Στόμιον), συνάμα τουρκικός στρατός ἐκ Κατερίνης ἀνακατέλαβε τό τουρκικόν χωριόν Τοχόβας ἐν συνέχεια τό Λιτόχωρον, ὅπου καί πυρπόλησαν καί

---

30. Πρόκειται γιά τό σημερινό χωριό Τρίλοφο τῆς Πιερίας, τό οποίο κατοικοῦνταν ἀπό 400, περίπου, οἰκογένειες Κιρκασίων. Βλ. Μ. Δ. Σεϊζάνης, ὁ. π., σ. 164. Οἱ Κιρκασιοί ἢ Τσερκέζοι κατάγονταν ἀπό τόν Καύκασο, ἀλλά ἐξιλαμίστηκαν μεταξύ τοῦ 16ου καί τοῦ 18ου αἰώνα. Ἐδώ ο συγγραφέας τοῦ κειμένου τοὺς θεωρεῖ Τούρκους.

31. Ὁ Μιλτιάδης Ἀποστολίδης, μαζί με τό Γεώργιο Ζαχειλά, τό Μιχάλη Τζήμα καί τό λοχαγό Κοσμά Δουμπιώτη, ὡς ἀρχηγό, συμμετείχαν στήν πρώτη ἀποστολή τῆς «εἰς Ὀλυμπον στρατείας». Οἱ ἀνωτέρω ηγούνταν ἐκστρατευτικοῦ σώματος 500 ἀνδρῶν καί ἀποβιβάστηκαν στήν Πλάκα τοῦ Λιτοχώρου, τῆ νύχτα τῆς 15 ἡς πρὸς τῆ 16 ἡ Φεβρουαρίου τοῦ 1878. Βλ. Ἰω. Σ. Νοτάρης, ὁ. π., σ. 41 ἢ Μ. Δ. Σεϊζάνης, ὁ. π., σ. 153-154.

32. Ἐδώ φαίνεται ὅτι ἀρχηγός τοῦ ἀποσπάσματος ἦταν ὁ Ἀποστολίδης με βοηθό τό Ζαχειλά. Ἡ ἀποστολή τοῦ ἀνωτέρου ἀποσπάσματος στή Ραψάνη εἶχε ὡς κύριο στόχο νά ἐμποδίσει στα στενά τῶν Τεμπῶν τήν ἀνοδο τουρκικῶν ἐνισχύσεων ἀπό τῆ Λάρισα. Βλ. Ἰω. Σ. Νοτάρης, ὁ. π., σ. 42.

33. Ἡ κατάληψη τοῦ φρουρίου τοῦ Πλαταμῶνα ἀπό τόν Ἀποστολίδη πραγματοποιήθηκε στίς 18.2. 1878. Βλ. Μ. Δ. Σεϊζάνης, ὁ. π., σ. 157-160.

34. Ἡ πραγματικότητα εἶναι διαφορετική. Τό χωριό Τόχοβα, κατοικούμενο ἀπό τοὺς φιλοπόλεμους Κιρκασίους, δέν καταλήφθηκε ἀπό τίς ἐπαναστατικές δυνάμεις.

κατέλαβον τό μοναστήρι τῆς Σκάλας μέ τά πυρομαχικά.³⁵

Ταυτοχρόνως τήν ἰδίαν ἡμέραν 20ήν Φεβρ. Κυριακήν τῆς Τυρινῆς ἀπό τό Δερελί (Γόννοι) Κεσερλί (Συκουρίον), Μπαλαμούτι³⁶ κ.λ.π. πολλοί κάτοικοι Τοῦρκοι, καί περὶ τίς 4000 τουρκικός στρατός, ζεμπέκηδες³⁷ καί Γκέκηδες³⁸ ἄτακτοι ἤρχοντο κατά τῆς Ραψάνης. Ἐνα τμήμα ἐκ τῆς ὁδοῦ Δερελί καί ἕτερον ἐκ τῆς ὁδοῦ Μπαμπᾶ (Τέμπη). Οἱ ἐπαναστάται περὶ τούς χιλίους (1000) ἐκ Ραψάνης καί τῶν γύρω χωριῶν³⁹ κρατοῦσαν τάς προαναφερθείσας θέσεις μέ τούς ἀρχηγούς των καπεταναίους [καί] ἥρωας, πού διηύθυνον τήν μάχην, Θεμιστοκλήν Δομούζαν, Γεώργ. Ζαχείλαν καί Μιλτιάδ. Ἀποστολίδην. Ἐπολέμησαν ἀνδρείως καί ἀπέκρουον τούς Τοῦρκους.

Ἡ μάχη διήρκεσε ἐπὶ δύο ἡμέρας,⁴⁰ ἀπ' ἐκεῖ ἠκούοντο αἱ βροντεραὶ φωναὶ τῶν καπεταναίων εἰς Ραψάνην. Καρδιά α α α, παιδιά μας! Βαράτε τά σφυλιά α α α... Ἐφονεύθησαν καθ' ὅλη τήν μάχην τρεῖς ἐπαναστάται: Δημ. Λάμπρου, Ζήσης Χελιδωνᾶς καί Γεώργ. Τραμαντζᾶς,⁴¹ ἐκ τῶν Τοῦρκων ἀρκετοί⁴². Τήν δευτέραν ἡμέραν τῆς μάχης ὅμως ἤρχοντο ἐπανειλημμένως ἀγγελιοφόροι ἀγγέλλοντες ὅτι ἐξετοπίσθησαν οἱ ἡμέτεροι καί ἐζητοῦντο ἐσπευσμένως ἐπικουραὶ εἰς ἄνδρας. Καί μετ' ὀλίγον αἱ σφαῖραι ἤρχισαν νά συρίζουν ἐντός τῆς Ραψάνης ἐκ τοῦ ἀπέναντι δάσους τῶν Ἁγ. Θεοδώρων. Τότε ἐπῆλθε μεγάλη σύγχυσις καί ἀλαλαγμοὶ τῶν ἐν τοῖς οἴκοις μενόντων. Οἱ ὑπερήλικες γέροντες ἄρχισαν νά συνοδεύουν τά γυναικόπαιδα

---

35. Βρισκόμαστε στις αρχές Μαρτίου του 1878 και η επανάσταση του Ολύμπου έχει ατονήσει. Οι επαναστατικές δυνάμεις ελέγχουν μόνο την περιοχή του Κοκκινοπλού. Βλ. Ιω. Σ. Νοτάρης, *ὁ π.*, σ. 193-195.

36. Η σημερινή Ιτέα στην Κοιλιάδα των Τεμπών..

37. Ζεμπέκηδες < τουρκ. zeybek' οι χωροφύλακες του οθωμανικού κράτους προερχόμενοι από σώματα ατάκτων της παλαιάς Τουρκίας.

38. Γκέκηδες' αλβανικό φύλο το οποίο βαρύνεται για αλλεπάλληλες λεηλασίες κατά του χριστιανικού πληθυσμού της Θεσσαλίας, λίγο πριν από την επανάσταση του 1878. Τη Ραψάνη και τα γύρω χωριά τα λεηλάτησαν την ημέρα του Σταυρού (14.9.1877). Βλ. Χαρίλαος Ντούλας, «Η τουρκοκρατούμενη Θεσσαλία στα 1877», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 14 (1998) 3-16.

39. Σύμφωνα με το Μ. Δ. Σεϊζάνη (*ὁ π.*, σ. 187), οι επαναστατικές δυνάμεις της περιοχής δεν ξεπερνούσαν τους 500 άνδρες. Αντίθετα, ο γενικός πρόξενος της Θεσσαλονίκης Κ. Κ. Βατικιώτης, στην από 2 Μαρτίου 1878 έκθεσή του, αναφέρει ότι οι συγκεντρωμένοι από τη Ραψάνη μέχρι το Δερελί (Γόννους) ήταν 1000. Βλ. Ιω. Σ. Νοτάρης, *ὁ π.*, σ. 232.

40. Οι συγκρούσεις διήρκεσαν 5 ημέρες, από τις 22 έως και τις 26 Φεβρουαρίου του 1878. Εδώ ο συγγραφέας αναφέρεται, προφανώς, στην τελευταία ημέρα των συγκρούσεων, όταν οι εξεγερμένοι απέμειναν μόνοι τους να αναμετρηθούν με τους αριθμητικά υπέρτερους Οθωμανούς, δεδομένου ότι ο Μ. Αποστολίδης είχε πάρει εντολή να επιστρέψει στον Πλαταμώνα. Βλ. Μ. Δ. Σεϊζάνης, *ὁ π.*, σ. 187-191.

41. Τους ίδιους ακριβώς Ραψανιώτες, ως φονευθέντες, αναφέρει και ο Μ. Δ. Σεϊζάνης (*ὁ π.*, σ. 190). Ο Ζήσης Χελιδονᾶς ήταν Ραψανιώτης, ενώ ο Γ. Τζαματζᾶς ή Τραμαντζᾶς Αμπελακιώτης. Βλ. Γρ. Δ. Παπαδημητρίου, *ὁ π.*, σ. 11.

42. Ο Γρ. Δ. Παπαδημητρίου (*ὁ π.*, σ.11) αναφέρει ότι σκοτώθηκαν 200 Τοῦρκοι.

πρός τὰ βόρεια δάση τοῦ Ὀλύμπου, ὁ ἐπίσκοπος Πλαταμῶνος τότε Ἀμβρόσιος,⁴³ μέ ὄλα τὰ τεχνάσματα κωδωνοκρουσίεις, παρακλήσεις κ.λ.π. δέν κατόρθωσε νά συγκεντρώσει ἐνισχύσεις καθ' ὅτι δέν ὑπῆρχαν, καί μετὰ τὰς παρακλήσεις πού ἔκανε εἰς τήν ἐκκλησίαν, ἵππευσε ἐπὶ ἵππου καί ἀκολουθούμενος πάρ' ἐνός ἱερομονάχου ἐκ τῆς Μονῆς τῶν Κανάλων καί τριῶν νεαρῶν 14-15 ἐτῶν ἐκ Ραψάνης μετέβη εἰς τόν τόπον τοῦ ἀγῶνος μέ κίνδυνον τῆς ζωῆς του. Συνήντησε τόν ὄπλαρχηγόν Ἀποστολίδην κατὰ μαυρον [εἰς] χεῖρας καί πρόσωπον ἀπό τό ἀκατάπαυστον πῦρ τῆς ἡμέρας, ὅστις ἀπελπισθεῖς, καθ' ὅτι δέν ἔδειξε ἐνδιαφέρον καί ἡ κυβέρνησις, διέταξε τόν δεσπότην στρατιωτικώτατα νά ἐπιστρέψει, διότι ὁ ἀγὼν ἦτο κρίσιμος καί κινδυνεύει. Καί ἐπιστρέψας ὁ Ἀμβρόσιος εἰς τήν ἔδρα του, πού τότε ἦτο ἡ Ραψάνη, κατόρθωσε τήν τελευταίαν στιγμή μόνον νά περισώσει τὰ ἀρχιερατικά του ἄμφια.

Τήν δέ τρίτην ἡμέραν 21ην Φεβρ.⁴⁴ ὄρμησαν οἱ Τοῦρκοι ἄγριοι καί λυσσασμένοι, ἐμβῆκαν εἰς Ραψάνην καί [ἀπό] τήν ὁποίαν εἶχαν φύγει ὄλοι οἱ κάτοικοι, καθὼς καί ἀπό τήν Κρανιά, καί εἶχον διασκορπισθῆ ἄλλοι εἰς τὰς κορυφάς τοῦ Ὀλύμπου, ἄλλοι πρὸς τόν Παντελεῆμονα καί ἀλλαχοῦ. Εἶναι ἀδύνατο νά φαντασθεῖ κανεῖς τό κακό πού ἐγένετο. Μητέρες ἔκλαιον καί ἐθρήνον ἀπ' ἐδῶ, διότι εἶχον χάσει τὰ παιδιά των. Παιδιά ἔκλαιον γοερῶς ἀπ' ἐκεῖ ζητοῦντα τοὺς γονεῖς των. Τί νά ὑποφέρουν, τό ψῦχος, τήν χιόνα, τήν πείνα, τήν γυμνότητα, ὄλα τὰ εἶχον ἀφήσει στά σπίτια των. Τί νά φάγωσι, μέ τί νά σκεπασθῶσι. Κατάστασις φρικώδης καί ἀπελπιστική.

Οἱ δέ Τοῦρκοι ἀφοῦ ἐμβῆκαν εἰς Ραψάνην ἔσφαξαν ἀλύπητα ὄσους ἐβρήκαν. Ἐπτὰ γέροντας καί τρεῖς γράιας,⁴⁵ διότι αὐτοὶ μόνον δέν ἠδυνήθησαν νά ἀκολουθήσουν τὰ γυναικόπαιδα.

Οἱ σφαγιασθέντες ἦτο 1ον. Γιανούλαν Καραβάν, 2ον Καλλάκαν, 3ον Μῆτρον Χελιδονᾶν, 4ον Παπαοικονόμου, 5ον Ἀθ. Μουζᾶν, 6ον τόν γεναίως πολεμήσαντα, τραυματίαν, Ἀθαν. Παπαδόπουλον, 7ην τήν γράϊαν Πανανοῦ, 8ην τήν γράϊαν Σδούγκενα καί 9ην τήν ὀγδοηκοντούτιδα γράϊαν Κατσιούρινα ἐν ἀδαμιαία περιβολῇ ἀπέπεμπαν στήν Κρανιά ὅπου καί τήν ἔκαυσαν σέ φοῦρνο.⁴⁶

Φαντασθῆτε πόση ἦτο ἡ βαρβαρότης τῶν Τουρκαλᾶδων. Σημειώσατε δέ ὅτι μαζί μέ τοὺς Τουρκαλβανούς ἦλθον καί πολλοὶ κάτοικοι τῶν γύρω χωριῶν μέ φορητὰ ζῶα, ὅπως προαναφέραμε προηγουμένως. Αὐτοὶ ἐπεδόθησαν εἰς λεηλασίεις τῶν

---

43. Ο ἐπίσκοπος Λυκοστομίου καί Πλαταμῶνος Ἀμβρόσιος Κασσάρας (Κάλυμνος 1844-Συκούριο 1918) μέ ἔδρα τη Ραψάνη, κατέβαλε υπεράνθρωπες προσπάθειεις νά υπερασπισθεῖ τη Ραψάνη καί τους κατοίκους της. Βλ. Μ. Δ. Σεϊζάνης, ὁ. π., σ. 187.

44. Σύμφωνα μέ το Μ. Δ. Σεϊζάνη (ὁ. π. σ., 191) οἱ Οθωμανοὶ μπήκαν στη Ραψάνη την 27η Φεβρουαρίου καί την πυρπόλησαν.

45. Αντίθετα ο Μ. Δ. Σεϊζάνης γράφει ὅτι εκτελέστηκαν επτὰ ἄνδρες καί δύο γυναῖκες (ὁ. π., σ. 191).

46. Εδῶ ο Ἀπόστολος Ν. Μπέτσιος κάνει λάθος. Ενώ, αρχικά, αναφέρει ὅτι εκτελέστηκαν ἀπό τους Οθωμανοὺς δέκα Ραψανιώτες (επτὰ ἄνδρες καί τρεῖς γυναῖκες), στη συνέχεια αναφέρει τα ονόματα εννιά σφαγιασθέντων (ἕξι ἀνδρῶν καί τριῶν γυναικῶν), τα οποία, πάντως, γίνονται γνωστά για πρώτη φορά. Τον ἴδιο ἀριθμὸ εκτελεσθέντων δέχεται καί ο Γρ. Π. Παπαδημητρίου (ὁ.π. σ. 11).

οικιών ἤρπαζον ὅλα τὰ πράγματα, πολύτιμα καὶ μὴ ἀξίας καὶ τὰ μετέφερον εἰς τὰ χωρία των. Κατόπιν οἱ ἴδιοι ἐπεδόθησαν εἰς ἄλλο ἔργον ἀπαίσιον καὶ ἀνατριχιαστικόν. Ἔθηκαν πῦρ ἀπὸ τέσσερα μέρη τὴν Ραψάνην καὶ παρέδωκαν αὐτὴν εἰς τὰς φλόγας. Οἱ δὲ καπνοὶ καὶ αἱ φλόγες τῶν καιομένων οἰκιῶν ἔφθανον μέχρις οὐρανοῦ, καὶ ὁ πνέων ἄγριος βοριᾶς ἀπετελείωσε τὸ κακόν, καὶ ἐν μιᾷ νυκτὶ ἡ Ραψάνη μετεβλήθη εἰς στάκτην καὶ ἐρείπια.⁴⁷

Μεταξὺ τῶν πυρποληθέντων οἰκιῶν {ἦταν} καὶ τὰ σχολεῖα, ἡ ἐκκλησία Μητροπόλις Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἡ Ἐπισκοπὴ καὶ μεγάλη βιβλιοθήκη μετὰ δύο χιλιάδες τόμους διαφόρων θρησκευτικῶν καὶ ἱστορικῶν βιβλίων καὶ χειρογράφων.⁴⁸ Τὴν ἰδίαν νύκτα παρεδόθησαν εἰς τὰς φλόγας ὁ Νεξερός,⁴⁹ ἡ Καρυὰ Ὀλύμπου καὶ τὸ Λιτόχωρον.⁵⁰

Ἀφοῦ ἡ ἐπανάστασις δυναμικὰ ἀπέτυχε, ἄρχισε σκληρὸς διπλωματικὸς ἀγὼν. Αἱ ἐπιτροπαὶ τοῦ ἀγῶνος Λιτοχώρου καὶ Ἀθηνῶν συνεστήθη[σαν] ὡς προσωρινὴ ἐπαναστατικὴ κυβέρνησις⁵¹ τοῦ ἀγῶνος καὶ μετὰ διάφορα πολυμήχανα μέσα, προκηρύξεις, ὑπομνήματα, φόνων, καταστροφῶν κ.λ.π. καὶ μετὰ ὑπογραφὰς ἀντιπροσώπων, σχεδὸν ὅλων τῶν χωρίων τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας, πού ἐστέλλοντο μέσῳ τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ γενικῶν προξένων, πρὸς τὰς κυβερνήσεις τῶν Μεγ. Δυνάμεων, αἵτινες ἔλαβον ὑπὸ σοβαρὰν ἔποψιν⁵² τῶν γεγονότων καὶ ἐπιέσθη ἡ Τουρκία. Καὶ

---

47. Σύμφωνα με το *Ημερολόγιο* του Ραψανιώτη Λεωνίδα Κ. Παπακώστα, η πυρπόληση της Ραψάνης έγινε την 1η Μαρτίου του 1878, κατά την οποία οι Τούρκοι έκαψαν 270 σπίτια. Βλ. Γεώργιος Χρ. Παρίσης, *Η Ραψάνη και η γειτονική προς αυτήν περιοχή του Κάτω Ολύμπου*, εισαγωγή, σχόλια, επιμέλεια, Β. Γ. Παρίσης-Ν. Γ. Παρίσης, Λάρισα 1898, 127. Σε ενθύμηση πάλι εκκλησιαστικού βιβλίου της γειτονικής Κρασιάς αναφέρονται τα εξής: «1878, Φεβρουαρίου 20, εν Κρασιά. Ὅταν ἦρθαν οἱ κλέφτες καὶ ἔμασαν ἀσκέρι ραγιάδες καὶ ἐπήγαν νὰ πολεμήσουν εἰς τὸ Σουλιό με τοὺς ζομπαῆδες (ατάκτους) καὶ τοὺς κονιάρους, διὰ νὰ πάρουν τὴ Λάρισα καὶ ἀνίκησαν οἱ ζοπέηδες (άτακτοι) καὶ ἔφυγαν ὁ κόσμος ὅλος καὶ ἐπήγαν οἱ ζοπέηδες καὶ ἔκαψαν τὴ Ραψάνη καὶ ἐπήγαν σέα καὶ μπακούρια, ἐγὼ γράφομε μαζί με τὸν Τάσιο. Καὶ ὅποιος τὸ διαβάσει νὰ μας συγχωρεῖ. Καὶ υποφαίνομαι». Βλ. Κώστας Σπανός, «Ενθυμήσεις ἀπὸ τὴν Κρασιά τοῦ Ολύμπου, 1728-1900», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο*, 1 (1980, β' ἔκδοσις 1997) 73.

48. Η πληροφορία που διασώζει ἐδῶ ὁ συγγραφέας ἀποδεικνύει ὅτι ἡ καταστροφὴ τῆς Ραψάνης ἦταν ὀλοσχερῆς, πολὺ περισσότερο ἐπειδὴ, ἐκτὸς τῶν οἰκιῶν, κάηκαν τὰ σχολεῖα, ὁ ἱερός ναὸς Κοιμήσεως Θεοτόκου, ἡ Ἐπισκοπὴ καὶ ἡ βιβλιοθήκη τῆς Ραψάνης, που διέσωζε πολλὰ ἱστορικὰ βιβλία καὶ χειρόγραφα.

49. Νεξερός ἡ σημερινὴ Καλλιπεύκη.

50. Το Λιτόχωρο πυρπολήθηκε μερικὲς ἡμέρες νωρίτερα, στὶς 20 Φεβρουαρίου 1878. Βλ. Μ. Δ. Σεϊζάνης, ὁ. π. σ.176.

51. Η φράση εἶναι ἀσαφής. Ἐννοεῖ, προφανῶς, ὅτι ἡ ἐπαναστατικὴ Κυβέρνησις, που συγκροτήθηκε με τὴν ἐναρξὴ τῆς ἐπανάστασης στὴν περιοχή τοῦ Ολύμπου, ἀπέστειλε διακήρυξη πρὸς τὶς Κυβερνήσεις τῶν Ευρωπαϊκῶν Δυνάμεων (19.2.1978) καθὼς καὶ ἄλλα ὑπομνήματα με τὰ ὁποῖα καθιστοῦσε γνωστὴ τὴ βούληση τῶν ἐπαναστατημένων Ἑλλήνων γιὰ ἐλευθερία.

52. Το σωστό: Οἱ κυβερνήσεις τῶν Μεγ. Δυνάμεων ἔλαβαν σοβαρὰ ὑπόψη τὰ γεγονότα.

μετά τριετή [περιοδο] σκληρών διαπραγματεύσεων με την Ύψηλή Πύλη και με επιδιώξεις των Μεγάλων Δυνάμεων που κατέληξαν στη συμφωνία της Κων/λεως και της συνθήκης του Βερολίνου, που υπεγράφη στις 22 Φεβρ. 1881⁵³ και στις 31 Αύγ. 1881 με μεγάλη υποδοχή των κατοίκων Λαρίσης και ολοκλήρου της Θεσσαλίας έμβηκε ελληνικός στρατός στη Λάρισα επί κυβερνήσεως Κουμουνδούρου με επικεφαλής τον στρατηγό Σκαρλάτον Σούτσο⁵⁴ και του επιτελάρχου Ισχομάχου.⁵⁵

Όπως σ' όλη την Ελλάδα, επί αιώνας, οι πρόγονοί μας κατέβαλον αγώνες και θυσίας για την ελευθερίαν της πατρίδος μας και κάθε σπιθαμή γης είναι ποτισμένη με αίμα των προγόνων μας, [έτσι] και η άπελευθέρωσις της Θεσσαλίας δέν υπήρξε ανάιμακτος, [καθώς] συνετέλεσε και η επανάστασις του Όλύμπου τό 1878 Φεβρ. 20.

Α. Μπέτσιος

---

53. Η συνθήκη του Βερολίνου υπογράφηκε στις 1/13 Ιουνίου του 1878 και η συμφωνία της Κωνσταντινούπολης στις 20 Ιουνίου / 2 Ιουλίου του 1881.

54. Ο υποστράτηγος Σκαρλάτος Σούτσος (1806-1887) καταγόταν από μεγαλοαστική οικογένεια της Αθήνας. Ασχολήθηκε και με την πολιτική.

55. Ο Κωνσταντίνος Ισχομάχος καταγόταν από τη Μακεδονία, σπούδασε στη Σχολή Ευελπίδων και έφτασε στο βαθμό του αντισυνταγματάρχη. Πέθανε το 1888.

Σελιδοποίηση: Στάμος Γραμμένος τηλ.2410621177
Εκτύπωση-Βιβλιοδεσία: Λάμπης Αγγελόπουλος τηλ.21057504444, 6984168593